Justitieutskottets betänkande

1982/83:3

om översyn av nödvärnsrätten

Motion

I motion 1981/82:299 av Knut Wachtmeister (m) hemställs att riksdagen anhåller att regeringen ser över den s. k. nödvärnsparagrafen i syfte att stärka självförsvarsrätten.

Den tilltagande otryggheten och brottsligheten i vårt land aktualiserar enligt motionären frågan om nödvärnsrättens omfattning. Motionären framhåller att det för den vanliga människan förefaller näst intill otroligt att man inte skulle kunna få försvara sig själv och sin egendom utan att riskera påföljd, om man råkar ta i litet för hårt mot en angripare. Enligt motionärens mening är det beklämmande, när en framstående jurist anser sig behöva skriva att den som vill försvara sig mot en attack, påbörjad eller förestående, inte får gå särskilt långt i sitt försvar och att den säkraste regeln är att fly. Man måste enligt motionärens uppfattning i framtiden ta en betydligt större hänsyn till självförsvarsrätten, och nödvärnsparagrafen i brottsbalken bör därför ses över.

Bakgrund

Gällande regler

Bestämmelser om nödvärn finns i 24 kap. 1 och 5 §§ brottsbalken (BrB). Av den förra paragrafen framgår att en gärning som faller under en brottsbeskrivning inte medför straffansvar, om den begås i nödvärn. I paragrafen anges i vilka situationer nödvärn föreligger. Den senare paragrafen reglerar bl. a. det fall att någon i en nödvärnssituation gjort större våld eller svårare skada än som är medgivet (s. k. nödvärnsexcess).

De i 24 kap. 1 § BrB angivna förutsättningarna för nödvärn föreligger i fyra olika situationer. Den första är att någon söker avvärja ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom. Den andra situationen beskrivs som försök att betvinga den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning. En tredje situation är att söka hindra någon att olovligen tränga in i rum, hus, gård eller fartyg. Som en fjärde situation anges försök att från ett utrymme av nyss nämnda slag avlägsna någon som trängt in olovligen eller, om det är en bostad, eljest vägrar att på tillsägelse lämna bostaden.

För att en nödvärnshandling i de beskrivna situationerna skall medföra ansvarsfrihet krävs att handlingen med hänsyn till angreppets beskaffenhet och det angripnas betydelse inte är uppenbart oförsvarlig. Nödvärnsrätten är

alltså inte absolut utan alltid beroende av en avvägning mellan motstående intressen.

Uppräkningen av situationer i lagrummet är uttömmande. Nödvärnsrätt föreligger alltså inte mot varje beteende som kan betecknas som ett brottsligt angrepp. Det är inte en förutsättning att det är den angripne som utövar nödvärn. En nödvärnshandling måste emellertid vidtas mot angriparen själv eller mot något dennes intresse. Om handlingen utgör intrång i tredje mans rättssfär, får frågan om straffrihet i stället bedömas enligt reglerna om nöd i 24 kap. 4 § BrB. Vidare bör påpekas att nödvärnshandlingen i lagtexten inte beskrivits närmare än genom uttrycken att söka avvärja, betvinga, hindra eller avlägsna. Handlingen kan alltså bestå i våld eller hot.

Även den som handlat uppenbart oförsvarligt kan på grund av bestämmelserna om excess i 24 kap. 5 § BrB gå fri från ansvar. Om den handlande gjort större våld eller svårare skada än som är tillåtet men omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig, skall han sålunda likväl inte dömas till ansvar. Paragrafen innehåller vidare en regel om strafflindring för det fall svårigheten till besinning inte varit så betydande att straffrihet bör följa.

Jämförelse med äldre rätt

Reglerna om nödvärnsrätt fick sin nuvarande utformning vid tillkomsten av BrB som trädde i kraft år 1965. Bestämmelserna överensstämmer i allt väsentligt med motsvarande reglering i strafflagen när det gäller själva nödvärnssituationerna och beträffande nödvärnsexcess. I andra avseenden innebär BrB:s regler en förändring i förhållande till äldre rätt.

På en punkt har en inskränkning skett. Enligt strafflagen gällde en s. k. absolut nödvärnsrätt i vissa situationer. Detta innebar att man i princip fick bruka allt det våld som behövdes för att avvärja angreppet. Som framgår av den tidigare redovisningen bygger regleringen i BrB på en s. k. relativ nödvärnsrätt. En avvägning måste alltid göras mellan motstående intressen. Detta kommer till uttryck genom lokutionen "såvitt ej handlingen med hänsyn till angreppets beskaffenhet och det angripnas betydelse är uppenbart oförsvarlig" i 24 kap. 1 § BrB. Regleringen innebär emellertid samtidigt en utvidgning av nödvärnsrätten i förhållande till strafflagen. Det fordras nämligen enligt BrB inte att man håller sig inom ramen för vad som är erforderligt för att avvärja angreppet så länge handlingen inte är uppenbart oförsvarlig. I uttrycket uppenbart oförsvarlig ligger enligt straffrättskommittén (SOU 1953:14 s. 377) att man bör räkna med en relativt bred marginal till förmån för den angripne vid bedömande av om han hållit sig inom gränserna för nödvärnsrätten.

Rättspraxis

Frågan om nödvärnsrättens gränser enligt BrB har prövats av högsta domstolen (HD) i flera fall som refererats i Nytt Juridiskt Arkiv (NJA). För att belysa HD:s praxis skall här kortfattat redogöras för några av domstolens avgöranden.

NJA 1969 s. 425 rörde bl. a. frågan om det för tillämpning av reglerna om nödvärn har betydelse om den angripne haft fog för att inte dra sig undan angreppet. A var i målet åtalad för att ha misshandlat B som i berusat tillstånd hade angripit A med ett knytnävsslag. A svarade med ett knytnävsslag mot B. Därefter utväxlades flera slag.

HD:s majoritet fann att A misshandlat B för att avvärja ett påbörjat brottsligt angrepp på honom själv. Det våld A övat hade enligt HD med hänsyn till angreppets beskaffenhet inte varit uppenbart oförsvarligt och hade inte heller fortsatt efter det angreppet upphörde. Den åtalade gärningen var enligt HD alltså – oavsett om A kunnat undgå vidare angrepp genom att avlägsna sig från platsen – begången i nödvärn och skulle inte medföra ansvar.

I fallet *NJA 1970 s. 58* hade den för misshandel åtalade A besökt en korvbar där han angripits av B som var berusad. B hade först utdelat ett knytnävsslag mot A men missat. I avsikt att lugna ned B hade A därefter tagit ett "brottargrepp" på B så att denne hamnat på golvet. B hade rest sig upp och kommit mot A med höjda armar och knutna nävar. A gav då B ett knytnävsslag i ansiktet så att denne föll i golvet och ådrog sig en skallfraktur.

HD fann att A utdelat knytnävsslaget för att avvärja ett överhängande brottsligt angrepp på honom själv. A:s handling kunde enligt HD – även med beaktande av att B var berusad och att andra män uppehöll sig i lokalen – med hänsyn till angreppets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt inte anses ha varit uppenbart oförsvarlig. HD fann alltså att den åtalade gärningen var begången i nödvärn och lämnade åtalet utan bifall.

I *NJA 1971 s. 442* hade A åtalats för grov misshandel. B hade nattetid utsatt A för hemfridsbrott. I samband därmed hade B misshandlat A och uttalat allvarliga hotelser mot honom. A utdelade i detta läge ett antal knytnävsslag i ansiktet på B så att denne fick förhållandevis svåra skador.

HD ansåg att det från B:s sida förelegat sådant angrepp som berättigat A till nödvärn. HD:s majoritet fann därvid på anförda skäl att A inte handlat uppenbart oförsvarligt och lämnade alltså åtalet utan bifall. I domskälen uttalade HD:s majoritet bl. a. att, då annat inte visats, det fick antas att samtliga slag från A utdelats för att avvärja pågående angrepp eller överhängande fara för fortsatt angrepp.

NJA 1977 s. 655 rörde ett fall där A när han angripits av B tagit upp en laddad pistol som han medfört i en axelremsväska. I avsikt att skrämma B riktade A på ca två meters avstånd pistolen mot denne, varvid ett skott gick av och dödade B. Upprinnelsen till händelsen var att B i en restauranglokal

hade uppträtt provocerande mot A och tilldelat denne ett eller två slag på hakan. Vidare hade B skyndat efter A ut på gatan med flera kamrater i följe och farit ut i svåra hotelser mot A. A åtalades för grovt vållande till annans död.

HD anförde att B inte var beväpnad eller utrustad med något tillhygge och att händelsen utspelades på en upplyst gata, där folk var i rörelse. Med all sannolikhet skulle A ha kunnat hejda B:s angrepp redan genom att göra klart för denne att han var beväpnad. Den för B livsfarliga åtgärd som A vidtog måste enligt HD med hänsyn härtill anses uppenbart oförsvarlig.

HD anförde vidare att det av vad A själv uppgett framgick att ett av hans motiv för innehavet av pistolen var att han med vapnet skulle kunna freda sig i händelse av överfall. Han var enligt HD således i förväg inställd på att använda vapnet i situationer av den typ han råkade i genom B:s angrepp. Med hänsyn till detta samt till den förtrogenhet med vapnet A besatt och till att angreppet inte kunde ha kommit helt överraskande för honom efter vad som kort dessförinnan utspelat sig inne i restauranglokalen kunde omständigheterna enligt HD inte anses ha varit sådana att A svårligen kunnat besinna sig.

HD fann att A inte befunnit sig i en sådan situation där han ägt tillgripa ett så riskfullt förfarande som han gjort. Enligt HD kunde han inte heller anses ha haft grundad anledning att uppfatta situationen på ett sätt som skulle berättiga honom därtill. HD biföll alltså åtalet för vållande till annans död men fann att omständigheterna var sådana att brottet inte var att bedöma som grovt.

I fallet *NJA 1978 s. 356* var omständigheterna följande. Under en fest på midsommarafton hos en villaägare, A, med dans utomhus infann sig B som var en granne och begärde att ljudet från dansmusiken skulle dämpas. Trots upprepade uppmaningar att avlägsna sig stannade han kvar under förklaring att han inte tänkte gå sin väg förrän musiken dämpats. När A därefter försökte mota bort B från fastigheten föll denne och ådrog sig en bäckenfraktur. A åtalades för vållande till kroppsskada.

HD ansåg att det genom B:s uppträdande, som också var att se mot bakgrunden av att B tidigare avvisats från festen, uppkommit rätt för A att även med användande av visst våld avlägsna B från fastigheten. Enligt HD hade B:s uppträdande inte inneburit någon allvarligare kränkning. Även med beaktande av detta kunde det emellertid enligt HD inte anses att A, när han i den uppkomna situationen sökt föra undan B, handlat på ett sätt som med hänsyn till använt våld och förutsebara skaderisker varit uppenbart oförsvarligt. HD fann alltså att A handlat i nödvärn och ogillade åtalet.

Fallet *NJA 1980 s. 606* hade sin upprinnelse i att A och B som båda var alkoholpåverkade hade försökt tränga sig in på en personalfest. Slagsmål hade brutit ut mellan flera personer. C, D, E och F hade beväpnat sig med käppar. C, D och E misshandlade men sina käppar A och B samt två andra personer. Misshandeln ledde till bl. a. att en person förlorade synen på ett

öga. F misshandlade med sin käpp A. Innan misshandeln med käpparna ägde rum hade A jagat C med kniv nerför gatan. Vidare hade en kvinna blivit nerstucken av A innan C, D, E och F beväpnade sig med käpparna.

Hovrätten, vars dom fastställdes av HD, fann att C, D, E och F varit berättigade att under åberopande av nödvärnsrätt försvara sig mot A. Utredningen visade emellertid att de inte begränsat sig till försvar utan själva gått till angrepp. Härvid hade enligt hovrätten även riktats slag mot personer gentemot vilka nödvärnsrätt över huvud inte förelegat. Hovrätten fann att omständigheterna varit sådana att inte någon av de tilltalade kunde åberopa nödvärn. C, D och E fälldes till ansvar för misshandel och vållande till kroppsskada eller sjukdom medan F fälldes till ansvar för misshandel.

Två refererade hovrättsfall från senare år – SvJT 1975 rf s. 67 och Rättsfall från hovrätterna 43:80 – bör också nämnas i sammanhanget. Vidare kan påpekas att flera tidigare opublicerade rättsfall från de lägre instanserna refererats i boken Rätten till självförsvar (Curt Blomkvist, 1972).

Tidigare riksdagsbehandling

Första lagutskottet behandlade år 1970 frågan om nödvärnsrättens gränser med anledning av en motion. I motionen framhölls att det var angeläget att BrB:s nödvärnsregler tillämpades liberalt, särskilt i en tid då antalet gatuöverfall ökat. I motionen yrkades att riksdagen skulle anhålla om bl. a. en undersökning av tillämpningen av dessa regler.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande (lLU 1970:61) uttalade utskottet att det vid BrB:s tillkomst genomfördes en utvidgning av rätten för en angripen person att försvara sig och att det nu – för att straffrihet skulle inträda vid nödvärn – gällde att nödvärnshandlingen inte fick vara uppenbart oförsvarlig med hänsyn till angreppets beskaffenhet och det angripnas betydelse. Enligt utskottets mening medgav reglerna sålunda en relativt bred marginal till förmån för den angripne men tillät också olika tolkningar beträffande gränsen för nödvärnsrätten. Det var enligt utskottet självfallet av stor vikt att reglerna inte tillämpades på ett sätt som stred mot de tankegångar som legat till grund för bestämmelsernas utformning. Utskottet noterade att enligt vad riksåklagaren (RÅ) uppgett i remissyttrande över motionen gav utvecklingen av rättspraxis inte heller anledning till några betänkligheter. Utskottet hänförde sig till två av HD då nyligen avgjorda fall (NJA 1969 s. 425 och NJA 1970 s. 58) och anförde att den angripne i båda målen frikänts från påstådd misshandel trots att han kunnat undvika vidare angrepp mot honom själv på annat sätt än genom att utdela slag. Enligt utskottet syntes dessa för domstolarna vägledande ställningstaganden tillgodose de syften som ytterst uppbar den aktuella motionen. Med hänsyn till det anförda var det enligt utskottets mening inte påkallat att verkställa någon undersökning i enlighet med motionärens önskemål.

Remissyttranden

Inledning

Remissyttranden över motionen har avgetts av RÅ, Svea hovrätt, Göta hovrätt, rikspolisstyrelsen (RPS), Göteborgs tingsrätt, juridiska fakultetsnämnderna vid universiteten i Uppsala och Lund, Sveriges advokatsamfund och Sveriges domareförbund. RÅ har till sitt yttrande fogat yttranden från länsåklagarna i Stockholms län och Gotlands län, Östergötlands län, Malmöhus län och Värmlands län. Till dessa yttranden har i sin tur fogats yttranden från åklagarmyndigheterna i åklagardistrikt i resp. län.

Nästan alla remissinstanser avstyrker bifall till motionen eller uttalar att det saknas anledning att se över reglerna om nödvärn. *Advokatsamfundet* anser emellertid att en sådan översyn bör ske. *Juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Lund* menar att det kan finnas skäl för en översyn av reglerna om excess i 24 kap. 5 § BrB.

Allmänna synpunkter

RÅ anser att reglerna om nödvärn medger en relativt bred marginal till förmån för den angripne. Reglerna ger visserligen utrymme för olika tolkningar i fråga om gränsen för det tillåtna men det torde enligt RÅ:s mening inte vara möjligt att i lagen närmare precisera omfattningen av det våld som vid varje tid och i varje situation skall anses vara tillåtet. RÅ framhåller att det såsom uttalades av första lagutskottet år 1970 självfallet är av stor vikt att reglerna inte tillämpas på ett sätt som strider mot de tankegångar som ligger till grund för bestämmelsernas utformning.

Enligt *åklagarmyndighetens i Trelleborg* uppfattning kan nödvärnsreglerna inte bli klarare och friare än vad de är. Åklagarmyndigheten anser att saken snarast gäller de rättsvårdande instansernas bedömning av de enskilda fallen. *Åklagarmyndigheten i Lund* menar att en mer extensiv skrivning i lagtexten än "ej – – – uppenbart oförsvarlig" är svår att tänka sig.

Länsåklagaren i Värmlands län anför att bestämmelserna om nödvärn enligt sin ordalydelse innebär att en person inom relativt vida gränser får försvara sig eller sin egendom mot ett brottsligt angrepp utan att behöva riskera brottspåföljd. Uttryckssätten ger emellertid utrymme för olika tolkningar i fråga om gränserna för det tillåtna. Enligt länsåklagarens mening måste det dock accepteras med hänsyn till de i olika nödvärnssituationer mycket varierande omständigheterna. *Åklagarmyndigheten i Motala* tror att begreppen "uppenbart oförsvarlig" och "svårligen kunde besinna sig" i rättstillämpningen alltid kommer att tolkas på ett sätt som står i samklang med det tilltagande våldet i samhället i allmänhet.

Svea hovrätt anser att motionen inte innehåller något gripbart underlag för direktiv till lagstiftningsarbete. Hovrätten menar att det är riktigt som motionären säger att påföljd kan tänkas förekomma för en angripen persons

åtgärder. Reglerna i 24 kap. BrB syftar till en inskränkning vid självförsvar av vad som eljest är straffbelagt. Det önskemål som kan utläsas ur motionen ligger enligt hovrätten i och för sig i linje med en lång rättsutveckling, som medfört allt liberalare regler för den angripne. Med nuvarande systematik i BrB synes det emellertid hovrätten svårt att lagtekniskt komma mycket längre till den angripnes skydd än vad som nu gäller, nämligen att man i självförsvar får tillgripa allt våld som inte är uppenbarligen oförsvarligt och att den angripne även vid överskridande av denna regel är fri från straff om han svårligen kunde besinna sig. Även om man förutsätter en helt annan lagstiftningsteknik, förefaller det hovrätten ofrånkomligt att reglerna för en angripens handlande och eventuella straffrihet måste beskrivas som abstrakta typsituationer, där man knappast särskilt kan ange den kategori angripare som motionären antyder.

Bedömningen av vad som är nödvärn och vad som är excess är frågor som enligt hovrättens uppfattning ytterst måste ankomma på domstols prövning. Även om det är självfallet att regelsystemet också bör kunna ge vägledning åt den enskilde medborgaren, när det gäller hans handlande i det särskilda fallet, ser hovrätten det som omöjligt att flytta bedömningen av hur man får handla i självförsvar från domstol till den enskilde. Detta skulle i praktiken innebära ett avskaffande av reglerna om nödvärnsexcess med säkerligen svåra konsekvenser. Hovrätten framhåller att de värderingar som måste göras redan nu även för domstol är svåra nog men å andra sidan överkomliga med den lagtext som finns. Den angripne är enligt hovrättens mening väl skyddad vid den rättsliga bedömningen. Det kan enligt hovrätten på denna punkt erinras om bl. a. att åklagaren i regel har bevisbördan mot nödvärnsinvändning. Hovrätten tillägger att en utvidgad nödvärnsrätt, hur den nu skulle utformas, måste medföra en betydande risk för missbruk med åtföljande svårigheter för domstolarna att bedöma frågor om uppsåt.

Göta hovrätt erinrar om att hovrätten i sitt remissvar över den motion som behandlades av första lagutskottet år 1970 fann att skäl inte förelåg att ånyo ompröva nödvärnsreglerna. Hovrätten framhåller att det, som hovrätten anförde i sitt tidigare yttrande, med beaktande av de många skiftande fall som kan komma under domstolarnas bedömande inte är möjligt att i lagen ange omfattningen av det våld som vid varje tid och i varje situation skall anses vara tillåtet. Det måste enligt hovrättens uppfattning i stället ankomma på domstolarna att inom den av lagstiftaren angivna ramen bestämma nödvärnsrättens gränser.

Göteborgs tingsrätt anser att de gällande bestämmelserna om nödvärnsrätten innebär en tillfredsställande reglering. En annan sak är enligt tingsrättens mening att det i de fall då rätten till nödvärn aktualiseras ofta kan vara svårt att utreda händelseförloppet. På grund härav kan personer som handlat i nödvärn bli föremål för polisutredning och även åtalas. Enligt tingsrättens uppfattning torde det emellertid inte vara möjligt att komma till rätta med dessa problem lagstiftningsvägen.

RPS anser att 24 kap. 1 och 5 §§ BrB ger domstolarna stort utrymme att beakta en angripens intressen. Enligt RPS ger förarbetena till bestämmelserna stöd för en vidsträckt tolkning till förmån för den angripne. I sitt yttrande pekar RPS vidare på att gatuvåldet synes ha ökat under senare år. Oprovocerade angrepp på personer som är okända för angriparen har enligt RPS blivit allt vanligare. RPS framhåller att rätten att försvara sig utan risk för straffpåföljd därför är av största betydelse. Den rätten synes väl tillgodosedd av gällande lag, uttalar RPS, varför en översyn av nödvärnsrätten inte är erforderlig.

Juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Lund anser att något behov av att utvidga nödvärnssituationerna knappast torde föreligga och att det därför inte finns något behov av översyn på denna punkt. Fakultetsnämnden uttalar vidare bl. a. att det verkliga problemet vid all nödvärnslagstiftning ligger, i varje fall då det rör sig om en relativ nödvärnsrätt, i svårigheten att i lagtexten precisera det mått av våld, som får användas i en nödvärnssituation. Det torde enligt fakultetsnämndens mening vara omöjligt att i lagtexten beskriva den avvägning som skall komma till stånd mellan det hotade intresset och det använda våldet med annat än vaga lokutioner, öppna för skilda värderingar. BrB:s krav att den straffria nödvärnshandlingen inte får vara uppenbart oförsvarlig lämnar föga vägledning om hur mycket våld som tillåts. Fakultetsnämnden menar att rättspraxis här i stället spelar den avgörande rollen.

Enligt *domareförbundets* mening ger nuvarande lagregler utrymme för straffrihet vid självförsvar i de fall då så är påkallat. Stadgandena är visserligen allmänt hållna, fortsätter förbundet, men detta kan knappast undgås, eftersom det inte kan komma i fråga att konkretisera alla tänkbara situationer. Förbundet har förståelse för att allmänheten ibland reagerar mot att den som i nödvärn orsakar skada blir föremål för polisingripande. Att så sker kan enligt förbundets mening emellertid vara oundvikligt för att händelseförloppet skall klarläggas.

Advokatsamfundet, som tillstyrkte den översyn som föreslogs i den av första lagutskottet behandlade motionen år 1970, erinrar om att samfundet då anförde bl. a. att det av de uttalanden som samfundets styrelse inhämtat från advokater med stor erfarenhet från försvar i brottmål framgick att domstolarnas tillämpning av bestämmelserna om nödvärnsrätten var restriktiv samt att det var angeläget att – i en tid av tilltagande våld – den som handlade i nödvärn borde komma i åtnjutande av den ansvarsfrihet som bestämmelserna avsåg att möjliggöra. Samfundet vidhåller denna uppfattning. Bland de advokater som har erfarenhet av försvararuppdrag råder fortfarande, såvitt samfundet kunnat utröna, den utbredda meningen att rättstillämpningen i ifrågavarande hänseende är alltför restriktiv. Den förhoppning som första lagutskottet gav uttryck åt att HD:s avgöranden i NJA 1969 s. 425 och NJA 1970 s. 58 skulle bli vägledande för praxis har enligt samfundets uppfattning tyvärr inte kommit att infrias.

För att nödvärnsrätten skall kunna ha den realitet som avsågs vid reglernas tillkomst krävs det enligt samfundet bl. a. att den angripnes invändning att en nödvärnssituation förelegat godtas av domstol eller åklagare, om den inte vederläggs av bevisning eller ter sig uppenbart osannolik, och att en bred marginal tillgodoräknas den angripne vid bedömningen av försvarsåtgärdens tillåtlighet. Sist nämnda krav motsvaras i lagtexten av orden "uppenbart oförsvarlig". Dessa väsentliga principer för tillämpningen av nödvärnsreglerna – den klara bevispresumtionen och den breda marginalen till den angripnes förmån – har, fortsätter samfundet, gång på gång framhållits och understrukits i förarbeten, kommentarer och vissa HD-domar. Trots detta förhållande synes underrättspraxis ha varit mycket ojämn, och den har företett alltför många exempel på försummelse att i erforderlig mån iaktta dessa principer. Man har enligt samfundets uppfattning i påfallande stor utsträckning bortsett från eller tagit alltför lätt på bevispresumtionen till förmån för den angripnes uppgifter om nödvärnssituationen. Vid bedömningen av försvarsåtgärdens tillåtlighet synes man ofta ha strävat efter ett slags likavägande mellan angriparens och den angripnes intressen, särskilt då angriparen tillfogats allvarligare skada. Samfundet menar att, i den mån den angripne sökt kompensera sin underlägsenhet genom att bruka tillgängligt vapen, den omständigheten i och för sig inte sällan har lagts honom till last. Det finns sålunda enligt vad samfundet inhämtat en tydlig tendens att i klar motsättning till lagtextens ord och innebörd krympa den breda marginal som skall gälla till den angripnes förmån. I de fall där den angripne gått för långt i sitt försvar har man enligt samfundet också ofta kunnat notera en alltför stor restriktivitet vid tolkningen och tillämpningen av reglerna om nödvärnsexcess. Samfundet påpekar vidare att det i många fällande domar i nödvärnsmål redovisas ett otillräckligt eller diffust resonemang till motivering av domen. Den dömde lämnas enligt samfundet i ovisshet om hur domstolen egentligen kommit fram till ett ogillande av nödvärnsinvändningen eller ett avvisande av möjligheterna till straffrihet eller strafflindring vid nödvärnsexcess.

Samfundet finner anledning understryka första lagutskottets konstaterande att det självfallet är av stor vikt att reglerna inte tillämpas på ett sätt som strider mot de tankegångar som legat till grund för bestämmelsernas utformning. I detta sammanhang vill samfundet dock inte underlåta att framhålla att det också på sina håll förekommer underrättsdomar med föredömligt avfattade domskäl, av vilka tydligt framgår att såväl bevispresumtionen som frågorna om försvarsåtgärdens tillåtlighet och nödvärnsexcess prövats enligt lagens intentioner. Samfundet pekar på att sedan de aktuella frågorna behandlats vid 1970 års riksdag kritik av lagtexten och dess tillämpning har framförts i den år 1972 av en försvarare utgivna boken Rätten till självförsvar. Vidare pekar samfundet på att kommentaren till ifrågavarande kapitel i BrB omarbetades samma år så att kommentaren ger en

klarare bild av nödvärnsreglerna och de tolkningsprinciper som borde följas.

Samfundet menar emellertid att, eftersom en tillämpning som strider mot tankegångarna i nödvärnsrätten likväl fortsatt, det finns anledning ifrågasätta om inte en omarbetning av lagtexten är nödvändig. Om lagtexten är svår för domstolar och åklagare att tillämpa enligt de tankegångar som ligger bakom dem så är den, framhåller samfundet, närmast helt obegriplig för den vanlige medborgaren. 24 kap. 1 § BrB som väsentligen innehåller en enda, nio rader lång mening är svårläst och erbjuder flera för lekmannen otillgängliga juridiska finesser. Samfundet menar att den medborgare som har förmåga och vågar tänka sig ta risken att begagna sin nödvärnsrätt inte kan hämta någon ledning ur den nu gällande lagtexten, utan blir – om han värjer sig i en nödvärnssituation – helt hänvisad till en efterhandsgranskning från åklagarens och domstolens sida med ett mer eller mindre slumpartat resultat.

Synpunkter på rättstillämpningen

Flera remissinstanser lämnar synpunkter på rättstillämpningen.

Enligt *RÅ:s* mening stämmer de i det föregående i detta betänkande återgivna fallen som prövats av HD väl överens med de syften som uppbär reglerna om nödvärn och ger inte fog för påstående att bestämmelserna tillämpats på ett alltför snävt sätt. *Åklagarmyndigheten i Lund* uttalar att BrB:s regler till skydd för nödvärnsrätten är mera långtgående än strafflagens och att rättstillämpningen varit i linje därmed. En rad rättsfall visar enligt åklagarmyndigheten ganska klart att ett stort utrymme finns för en tolkning till den angripnes förmån. I fallen NJA 1969 s. 425, NJA 1970 s. 58 och NJA 1971 s. 442 har utgången blivit densamma i högsta instans – våldet har inte ansetts uppenbart oförsvarligt. Fallet NJA 1980 s. 606 avviker enligt åklagarmyndigheten inte från denna linje trots motsatt domslut. *Åklagarmyndigheten i Karlstad* har däremot en känsla av att domstolarna även i mera påtagliga fall av nödvärnssituation är restriktiva när det gäller att tillämpa nödvärnsreglerna.

Göta hovrätt uttalar att en genomgång av rättspraxis och hovrättens egna erfarenheter inte ger vid handen att reglerna om nödvärnsrätt tillämpats på ett sätt som strider mot de tankegångar som legat till grund för dem eller att en vidare nödvärnsrätt skulle ha varit önskvärd.

Rättstillämpningen synes vara liberal till den angripnes förmån, framhåller *RPS*, och den ger inte anledning till några betänkligheter av det slag som motionären uttryckt. RPS pekar här på fallen NJA 1971 s. 442 och NJA 1978 s. 356. RPS anför vidare att det mot nödvärnsrätten i dess nuvarande utformning har invänts att det alltför ofta ansetts att den som utövar nödvärn handlat uppenbart oförsvarligt. Enligt RPS uppfattning kan detta måhända ha varit fallet i äldre praxis. Rättsfall som NJA 1969 s. 425, NJA 1970 s. 58

och SvJT 1975 rf s. 67 visar emellertid enligt RPS mening att domstolarna inte är särskilt benägna att finna det nödvärn som utövats uppenbart oförsvarligt. RPS pekar på att den angripne i de två först nämnda fallen hade möjlighet att fly och i det sist nämnda fallet utdelade ett ganska allvarligt knivhugg.

Juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Uppsala anser att något behov av att vidga det område där nödvärnsrätt kan få utövas inte kunnat förmärkas. I fråga om tolkningen av nödvärnsreglerna på denna punkt finns det enligt fakultetsnämnden anledning att erinra om rättsfallet NJA 1969 s. 425. Fakultetsnämnden anför att det tyvärr inte med önskvärd tydlighet framgår av HD:s dom att den innebär ett klarläggande av gränsen mellan "påbörjat" och "överhängande" brottsligt angrepp; den som vid en slagväxling utdelar sista slaget kan göra det för att avvärja ett påbörjat angrepp, dvs. angriparens handlande kan betraktas som *ett* angrepp och man behöver inte alltid ställa frågan om ytterligare våld är att vänta från hans sida. Enligt fakultetsnämnden berörs saken inte i brottsbalkskommentaren.

Fakultetsnämnden pekar vidare på att det ofta är svårt att avgöra om en nödvärnshandling håller sig inom ramen för det ej uppenbart oförsvarliga. Enligt fakultetsnämnden har emellertid HD genom rättsfallen NJA 1969 s. 425, NJA 1970 s. 58 och NJA 1971 s. 442 på kort tid gett tämligen klara riktlinjer för hur bedömningen bör ske. Rättsläget har enligt fakultetsnämndens uppfattning sedermera ytterligare förtydligats genom fallen NJA 1977 s. 655 och NJA 1978 s. 356.

Juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Lund anser att man i HD:s praxis kan se en bestämd tendens på detta område. I fallen NJA 1969 s. 425, NJA 1970 s. 58 och NJA 1971 s. 442 har HD enligt fakultetsnämndens uppfattning gett nödvärnsparagrafens rekvisit "uppenbart oförsvarlig" en liberal tolkning. De som handlat i nödvärn har enligt fakultetsnämnden gynnats av HD:s tolkning, vilken ofta stått i strid med underinstansernas. Det synes fakultetsnämnden som om HD i sin praxis på nödvärnsrättens område medvetet arbetat för den utvidgning av nödvärnsrätten som enligt förarbetena skulle ligga i den nuvarande nödvärnsparagrafen. Med hänsyn till den tolkning HD gett nyss nämnda rekvisit föreligger det enligt fakultetsnämndens uppfattning ingen anledning till översyn av nödvärnsparagrafen. Till detta kommer, fortsätter fakultetsnämnden, att det knappast torde vara möjligt att genom omformulering av lagtexten mera exakt än vad hittills skett precisera det tillåtna våldet. Fakultetsnämnden menar att det är lagens tillämpning som på denna punkt, oavsett lagtexten, blir avgörande.

När det gäller reglerna om excess enligt 24 kap. 5 § BrB synes det fakultetsnämnden som om domstolarna ogärna kommer fram till straffrihet för den åtalade med hjälp av denna paragraf. Detta torde enligt fakultetsnämnden ha att göra med att domstolen bedömer omständigheterna och den åtalades svårighet att besinna sig i efterhand, i domssalens trygga miljö. Svårigheten för domstolen att sätta sig in i hur den åtalade själv bedömde

situationen när han var mitt uppe i händelseförloppet och vilka möjligheter han då hade att besinna sig lyser enligt fakultetsnämndens uppfattning ibland på ett frappant sätt igenom i domstolarnas resonemang. Fakultetsnämnden belyser detta med fallet NJA 1977 s. 655.

Flera åklagarmyndigheter uppger att frågan om tillämpningen av nödvärnsreglerna sällan kommer upp i praktiken eller att frågan inte vållar några praktiska problem. Några myndigheter uttalar att det inte sällan förekommer att den som misstänks för ett våldsbrott invänder att han har handlat i nödvärn men att denna invändning i allmänhet inte anses förtjäna avseende.

Enligt *åklagarmyndigheten i Danderyd* är bevisläget ofta besvärligt i dessa fall med berusning av olika medel i bilden hos endera eller båda av kontrahenterna. Den tilltagande otryggheten och brottsligheten i vårt land – inte minst i Storstockholm – måste, framhåller åklagarmyndigheten, nödvändigtvis medföra att rätten till självförsvar godtas så långt som möjligt. Åklagarna bör redan nu, vilket också torde ske, vid sin prövning av de olika rekvisiten i gällande regler om nödvärn i 24 kap. 1 och 5 §§ BrB tillerkänna självförsvarsrätten allt rimligt stöd och hellre tillämpa en extensiv än en restriktiv tolkning av dessa regler till den angripnes förmån. Lokutionen "uppenbart oförsvarlig" och "svårligen kunde besinna sig" ger enligt åklagarmyndighetens uppfattning utrymme för många olika värderingar i sådant hänseende. Åklagarmyndigheten menar att detta alltså bör vara möjligt även med beaktande av åklagarens absoluta åtalsplikt, särskilt om åklagaren kan förvänta sig en motsvarande bedömning i överprövningsmål av såväl länsåklagare som RÅ.

Länsåklagaren i Malmöhus län anför att han i de klara fall då en människa oförskyllt blir överfallen inte väcker åtal mot den överfallne, även om denne brukat relativt kraftigt motvåld. Även om det använda våldet överskridit vad som är uppenbart oförsvarligt blir enligt länsåklagarens mening 24 kap. 5 § BrB i regel tillämplig. Länsåklagaren kan därför inte erinra sig att i något fall ha väckt åtal mot någon som handlat i klart nödvärn. En helt annan sak är att rätt till nödvärn relativt ofta åberopas i misshandelsmål. Enligt länsåklagarens uppfattning är omständigheterna i regel då sådana att invändningen kan lämnas utan avseende.

Åklagarmyndigheten i Norrköping anför att det finns en gammal missuppfattning att man har rätt till "självförsvar" så snart motparten är den som börjat bråket genom provokationer eller med faktiska slag. Denna missuppfattning är enligt åklagarmyndigheten vanligt förekommande. Åklagarmyndigheten anför att frågan i praktiken löses genom att man tar hänsyn därtill vid bedömande av brottets svårhetsgrad och vid bestämmande av påföljden.

Åklagarmyndigheten i Linköping anför att det vid invändningar om nödvärnsrätt vanligen rör sig om situationer i vilka parterna varit invecklade i

gräl eller handgemäng och den misstänkte gör gällande att motparten börjat eller avsett att exempelvis slå. Ett annat fall är den situationen att man genom att använda våld hämnas för en redan utövad misshandel men gör gällande som försvar för sitt handlande att man befarade att bli misshandlad ytterligare. Åklagarmyndigheten framhåller att fall av ren överfallskaraktär också förekommer.

Åklagarmyndigheten i Motala har erfarenheten att domstolarna i sin prövning av påstådda nödvärnssituationer alltid tillfredsställande tillvaratagit de angripnas nödvärnsrätt. För åklagarna är det enligt åklagarmyndighetens mening svårare att a priori handla på samma sätt. Händelseförloppet innehåller så gott som alltid dunkla punkter. Uppgift står mot uppgift och ögonvittnen saknas. Invändningen om nödvärnsrätt kan förefalla svagt grundad. Åtskilliga personer riskerar enligt åklagarmyndigheten därför åtal men utgången kan bli frikännande.

Frågan om bevisbördan vid tillämpningen av nödvärnsreglerna tas upp av vissa remissinstanser. *RÅ* uttalar att det i princip anses att en tilltalads uppgift om att han handlat i nödvärn skall godtas, om den inte måste anses vederlagd av omständigheterna i målet. På liknande sätt gäller enligt RÅ att den tilltalade i princip inte anses bevisskyldig för att han inte överskridit gränserna för nödvärnsbefogenheterna. *Länsåklagaren i Stockholms län och Gotlands län* anför att, om någon som är misstänkt för misshandel gör invändningen att han handlat i nödvärn, det är åklagarens sak att bevisa antingen att en nödvärnssituation inte har förelegat (och att den misstänkte inte heller har trott att förhållandena varit sådana) eller att handlingen varit uppenbart oförsvarlig. Enligt länsåklagarens mening gör inte minst denna bevisbörderegel att skyddet för den som utövar nödvärnsrätt är väl tillgodosett i gällande rätt. *Svea hovrätt, länsåklagaren i Värmlands län* och *åklagarmyndigheten i Norrtälje* anför liknande synpunkter. *RPS* framhåller att bevisbördan är av stor betydelse för bedömningen av frågan om den angripne handlat i nödvärn. RPS anför att HD uttalat att den allmänna principen om åklagarsidans skyldighet att bevisa att förutsättningarna för ansvar är uppfyllda även gäller nödvärnsrätt. RPS pekar här på rättsfallen NJA 1971 s. 442 och NJA 1976 s. 183. En invändning från den tilltalade måste alltid godtas, framhåller RPS, om invändningen inte kan motbevisas eller uppenbarligen inte förtjänar avseende.

Juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Uppsala uttalar att man alltsedan tillkomsten av gällande stadgande om nödvärn i 24 kap. 1 § BrB i rättstillämpningen kunnat iaktta hur domstolarna i ökande omfattning tagit den angripnes upplevelse av situationen till utgångspunkt för sin bedömning. Denna inställning får enligt fakultetsnämnden antas ha återverkat på polis- och åklagarmyndigheternas handläggning av ärenden som avser nödvärnsrätt. Särskilt genom rättsfallen NJA 1969 s. 425, NJA 1970 s. 58, NJA 1971 s. 442 och NJA 1978 s. 356 har det enligt fakultetsnämndens mening klarlagts

att det åligger åklagaren att styrka att en nödvärnssituation inte förelegat och att den tilltalade inte heller trott sig vara i en sådan situation.

Utvidgad nödvärnsrätt?

En del remissinstanser pekar på vissa risker med att utvidga nödvärnsrätten. *Länsåklagaren i Stockholms län och Gotlands län* anser att en uppluckring av reglerna på detta område skulle kunna vara ägnad att uppmuntra mer eller mindre omdömesgilla personer att börja beväpna sig eller på annat sätt förbereda sig på en situation där nödvärnsrätten skulle kunna föreligga. En sådan utveckling vore enligt länsåklagarens mening inte önskvärd. Länsåklagaren anför vidare att det i andra sammanhang påpekats att det har blivit allt vanligare att bära kniv, framför allt i storstäderna. Denna utveckling är enligt länsåklagarens uppfattning oroväckande nog. *Åklagarmyndigheten i Danderyd* pekar på frågan om någon i dagens läge vågar utsätta sig för risken att försvara sig med hänsyn till de vapen av olika slag och andra tillhyggen som man får räkna med att en angripare bär på sig och lätt använder sig av om han märker att den angripne avser att försvara sig. Det kan enligt åklagarmyndighetens mening i sådana fall kanske ändå vara säkrare att fly än att utnyttja rätten till självförsvar till varje pris. I annat fall kan det komma att stå på en och annan gravsten: "Här vilar X. Han utnyttjade sin rätt till självförsvar." Själva rätten till självförsvar måste enligt åklagarmyndighetens uppfattning dock vara stark, otvetydig och odiskutabel. Åklagarmyndigheten framhåller emellertid att en utveckling som leder till att medborgaren i gemen beväpnar sig med olika slag av vapen eller andra tillhyggen som ett led i en stärkt självförsvarsrätt och tillåts begagna sådant för att möta befarat våld inte är att rekommendera utan bestämt måste avvisas. Eljest, menar åklagarmyndigheten, kan den ena villan bli värre än den andra och djungelns lag lätt bli rådande. Enligt *åklagarmyndigheten i Visby* förefaller det ur flera synpunkter betänkligt att införa någon självständig medborgerlig rättighet att i självförsvar utöva våld i större utsträckning än hittills. Härvid måste man enligt åklagarmyndighetens mening främst peka på att man inte får släppa kravet på att ett uppenbart oförsvarligt våld inte får förekomma. Om gränserna för tillåtet våld utsträcks kan det, framhåller åklagarmyndigheten, leda till att man tar till våld i situationer där sådant inte krävs, till att våldet blir större än nödvändigt och till att man använder farliga vapen. *Åklagarmyndigheten i Motala* menar att det verkar som om motionären vill utverka en allmän rätt att med flit klämma till litet extra vid ett angrepp. Man bör enligt åklagarmyndighetens uppfattning nog tvärtom vara försiktig med att legalisera användande av ytterligare våld i samhället. Åklagarmyndigheten anser att det kan leda till att än fler kategorier av människor beväpnar sig med knivar och andra vapen för ett mera effektivt och "lagligt nödvärn". Enligt *juridiska fakultetsnämn-*

den vid universitetet i Uppsala skulle en utvidgning av nödvärnsrätten komma att bidra till ökad brutalitet i samhället.

Enligt *länsåklagaren i Stockholms län och Gotlands län* kan en vidgning av nödvärnsrätten vid överfall tänkas ske på två sätt. Antingen kan nödvärnsrätt tillåtas för att avvärja ett brottsligt angrepp trots att detta inte är vare sig påbörjat eller ens överhängande. Detta förefaller enligt länsåklagarens uppfattning orimligt. Eller också kan nödvärnsrätten utökas till att omfatta även någon form av våld som är uppenbart oförsvarligt. Länsåklagaren anser att inte heller detta verkar tillrådligt. Enligt länsåklagarens mening är en vidgning av nödvärnsrätten alltså inte rimlig.

Åklagarmyndigheten i Sollentuna anser att reglerna om nödvärn möjligen kunde göras olika beroende på om det är fråga om brottsligt angrepp på person eller sådant angrepp på egendom. Det skulle enligt åklagarmyndighetens mening vara värdefullt med en markering av en sådan skillnad.

Juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Uppsala anser att nödvärnsregleringen på två punkter kan sägas innehålla luckor i lagen. Utformningen av nödvärnsparagrafen ger enligt fakultetsnämnden vid handen att ansvarsfrihet förutsätter syfte att handla i vad man uppfattar vara en nödvärnssituation. Den allmänna uppfattningen är dock att sådant syfte inte krävs. Vidare är enligt fakultetsnämndens uppfattning 24 kap. 5 § BrB enligt ordalydelsen tillämplig endast i "verkliga" excessituationer, dvs. inte i de fall när gärningsmannen felaktigt trott sig handla i en nöd(värns)situation men gjort större våld eller svårare skada än som skulle varit medgivet om hans uppfattning varit riktig. Från straffvärdesynpunkt saknas det enligt fakultetsnämndens mening anledning att göra skillnad mellan "verkliga" och "putativa" excessituationer. Nämnden pekar på att man i brottsbalkskommentaren synes rekommendera att 5 § tillämpas i båda fallen.

De nu berörda ofullkomligheterna i lagstiftningens utformning kan enligt fakultetsnämndens uppfattning inte ge anledning till att företa en särskild översyn av nödvärnsrätten. Inte heller framstår det av andra skäl som angeläget att stärka självförsvarsrätten. Visserligen torde man enligt fakultetsnämnden kunna finna situationer, som inte faller inom ramen för nödvärnsrätten men där det olagliga motvärnet är föga straffvärt. Men sådana fall kan enligt fakultetsnämndens mening i viss omfattning leda till åtalsunderlåtelse enligt bestämmelserna i framför allt 20 kap. 7 § RB, och där åtal väcks har domstolen viss möjlighet att med stöd av 33 kap. 4 § BrB efterge påföljden. Fakultetsnämnden vill vidare erinra om innehållet i direktiven till fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04) beträffande överväganden om behovet av allmänna regler för påföljdsval och straffmätning. Det kan enligt fakultetsnämndens uppfattning finnas skäl för kommittén att därvid beakta frågor om straffvärdet i situationer av självförsvar.

Även *juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Lund* har synpunkter på reglerna om excess i 24 kap. 5 § BrB när det gäller den angripnes egen uppfattning om nödvärnssituationen. Fakultetsnämnden menar att HD:s

dom i fallet NJA 1977 s. 655 kontrasterar mellan å ena sidan en bedömning i efterhand av den åtalades förmåga till lugn analys i en för honom sannolikt livshotande situation och å andra sidan dennes panikslagna reaktioner under det dramatiska händelseförloppet som skildras i rättsfallet. Fakultetsnämnden har därför uppfattningen att det kan finnas skäl att göra en översyn av bestämmelserna om excess i 24 kap. 5 § BrB. Syftet med översynen skulle vara att låta det komma till otvetydigt uttryck i lagtexten att det är den angripnes uppfattning av situationen i handlingsögonblicket som skall ligga till grund för bedömningen av om omständigheterna varit sådana att den angripne svårligen kunnat besinna sig. Fakultetsnämnden menar att detta skulle kunna ske genom att 24 kap. 5 § första stycket BrB fick t. ex. följande lydelse: "Har någon i fall som avses i 1–4 §§ gjort större våld eller svårare skada än i varje fall är medgivet, skall han likväl ej dömas till ansvar, såframt omständigheterna, *såsom de av honom uppfattades vid gärningstillfället,* voro sådana att han svårligen kunde besinna sig."

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet en motion om en översyn av reglerna om nödvärn i syfte att stärka självförsvarsrätten.

Föreskrifter om nödvärn finns i 24 kap. 1 och 5 §§ brottsbalken (BrB). Regleringen innebär att en gärning som faller under en brottsbeskrivning inte medför straffansvar, om den begås i nödvärn. En nödvärnshandling kan föreligga i fyra olika situationer. Den första är att någon söker avvärja ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom. Den andra situationen beskrivs som försök att betvinga den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning. En tredje situation är att söka hindra någon att olovligen tränga in i rum, hus, gård eller fartyg. Som en fjärde situation anges försök att från ett utrymme av nyss nämnt slag avlägsna någon som trängt in olovligen eller, om det är en bostad, eljest vägrar att på tillsägelse lämna bostaden.

För att en nödvärnshandling i de beskrivna situationerna skall medföra ansvarsfrihet krävs att handlingen med hänsyn till angreppets beskaffenhet och det angripnas betydelse inte är uppenbart oförsvarlig. Nödvärnsrätten är alltså inte absolut utan alltid beroende av en avvägning mellan motstående intressen.

Men även den som handlat uppenbart oförsvarligt kan gå fri från ansvar. Om den handlande gjort större våld eller svårare skada än som är tillåtet och omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig (nödvärnsexcess), skall han sålunda likväl inte dömas till ansvar. Vidare finns en regel om strafflindring för det fall svårigheten till besinning inte varit så betydande att straffrihet bör följa.

Motionen har remissbehandlats av utskottet. Nästan alla remissinstanser avstyrker bifall till motionen eller uttalar att det saknas anledning att se över

reglerna om nödvärn. Flera remissinstanser pekar på de lagtekniska svårigheter som möter om man vill ge den angripne en mer gynnsam ställning än vad som kommer till uttryck genom de nuvarande reglerna. Somliga remissinstanser pekar också på vissa risker med att utvidga nödvärnsreglerna. Remissinstanserna anser allmänt att reglerna inte tillämpats på ett sätt som strider mot de tankegångar som legat till grund för dem.

Utskottet vill till en början understryka vikten av att det finns regler om nödvärn som ger en angripen person ett tillräckligt utrymme för att försvara sig och sina intressen. Samtidigt är det angeläget att reglerna inte sträcker sig så långt att det uppstår risker för en upptrappning av våldet i samhället, t. ex. genom att enskilda börjar beväpna sig på olika sätt i självförsvarssyfte. BrB:s regler om nödvärn innebär enligt utskottets mening en lämplig avvägning mellan dessa intressen.

Det finns från lagteknisk synpunkt en gräns för hur noga de fall som innefattar ett handlande i nödvärn kan beskrivas. Detta innebär att rättspraxis får särskild betydelse när det gäller att fastställa rättsläget. Då riksdagen år 1970 behandlade nödvärnsreglerna med anledning av ett motionsyrkande av liknande innebörd som det nu aktuella hade högsta domstolen nyligen avgjort två fall angående tillämpningen av dessa regler. Som framgår av den tidigare redogörelsen för rättspraxis har frågan om nödvärnsrättens gränser därefter prövats av högsta domstolen i ytterligare ett antal fall.

I likhet med vad som uttalats av nästan alla remissinstanser som lämnat synpunkter på rättstillämpningen har utskottet uppfattningen att rättspraxis – sådan den kommer till uttryck genom högsta domstolens avgöranden – inte har utvecklats i en riktning som strider mot de tankegångar som legat till grund för de nuvarande reglernas utformning. Som påpekats under remissbehandlingen har rättsläget i stället förtydligats och preciserats.

Utskottet anser att man i rättspraxis inte kan utläsa någon njugg inställning när det gäller att bedöma huruvida den angripne handlat i nödvärn eller inte. Utskottet vill, i likhet med en del remissinstanser, också peka på att principerna för bevisbördans fördelning vid tillämpningen av nödvärnsreglerna väl tillgodoser den angripnes intressen.

Vad nu anförts leder utskottet till uppfattningen att det saknas skäl att, såsom motionären förespråkar, se över reglerna om nödvärn. De kritiska synpunkter på rättstillämpningen i underrätterna som framförts av advokatsamfundet stämmer emellertid till eftertanke och ger utskottet anledning understryka vikten av en enhetlig och likformig rättstillämpning. Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1981/82:299.

Stockholm den 25 november 1982

På justitieutskottets vägnar
LISA MATTSON

Närvarande: Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Karin Söder (c), Björn Körlof (m), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Karl-Gustaf Mathsson (s), Ulla-Britt Åbark (s), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s), Inger Wickzén (m) och Birthe Sörestedt (s).